

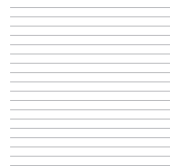

Spis treści

WSTĘP	9
ROZDZIAŁ 1. KONCEPCJE DEFINICYJNE	15
1.1. Środowisko naukowe	15
1.2. Środowisko dziennikarskie	19
1.3. Społeczeństwo	23
ROZDZIAŁ 2. DZIENNIKARSTWO ŚLEDCZE Z PERSPEKTYWY HISTORYCZNEJ	31
2.1. Doświadczenia amerykańskie i brytyjskie	31
2.2. Doświadczenia polskie	43
ROZDZIAŁ 3. KLASYFIKACJA I RODZAJE	51
3.1. Propozycja Davida Murphy’ego versus propozycja Billa Kovacha i Toma Rosentiela	52
3.2. Aktywność reporterów jako czynnik warunkujący typologię dziennikarstwa śledczego	58
ROZDZIAŁ 4. METODOLOGIA PRACY REPORTERÓW ŚLED CZYCH	65
4.1. Kanony	65
4.2. Specyfika whistleblowingu i prowokacji – przyczynek do dyskusji	75
ROZDZIAŁ 5. UWARUNKOWANIA ZAWODU DZIENNIKARZA ŚLED CZEGO	86
5.1. Aspekty polityczno-prawne	86
5.2. Aspekty etyczne	93
ROZDZIAŁ 6. MIĘDZYNARODOWE DZIENNIKARSTWO ŚLED CZE JAKO TREND – KONCEPTUALIZACJA POJĘCIA	103
6.1. Afera Panama Papers	104

6.2. Afera Paradise Papers.....	116
6.3. Kontrowersje wokół Grupy Bilderberg.....	124
6.4. W stronę międzynarodowego dziennikarstwa śledczego – ujęcie teoretyczne.....	147
ZAKOŃCZENIE.....	151
BIBLIOGRAFIA	153
I. Źródła drukowane:.....	153
1. Źródła wywołane:	153
2. Akty prawne:	153
3. Raporty śledcze:.....	153
II. Materiały zamieszczone w internecie:	154
III. Materiały audiowizualne:.....	165
IV. Prasa:.....	167
V. Opracowania opublikowane drukiem:	167
SPIS TABEL	173
SPIS DIAGRAMÓW.....	173

Wstęp

Na przestrzeni lat dziennikarstwo i media nie tylko w dynamiczny sposób określały swój status, ale również starały się dostosować do oczekiwań społecznych. Obok dostarczania informacji i rozrywki za równie istotne w systemie demokratycznym uważa się kontrolowanie życia publicznego. Długoletnia tradycja takich działań mediów znajduje odzwierciedlenie chociażby w słowach Anthony'ego Smitha, dyrektora Brytyjskiego Instytutu Filmowego, który stwierdził, że „śledztwo dziennikarskie stało się najbardziej chwaloną i cenioną formą dziennikarstwa, usuwając w cień najwyżej cenione w XIX wieku zadanie kształtowania opinii publicznej”¹. Charakter wielu ówczesnych śledztw dziennikarskich oraz ich wpływ na życie publiczne predestynowały o zaklasyfikowaniu prasy do kategorii „watchdoga” i instytucji społecznej, polegająca na dopilnowaniu „by inne instytucje – trzy pozostałe władze (...) – dobrze służyły społeczeństwu”². Potrzeba istnienia tego rodzaju dziennikarstwa znajduje aktualne uzasadnienie w postaci potencjalnych implikacji dla jednostki i życia polityczno-społecznego, jakie niosą za sobą ujawnione informacje w różnorodnych kontekstach.

Dziennikarstwo śledcze najpełniej oddaje charakter mediów jako „czwartej władzy” i funkcji kontrolnej, gdyż nie tylko informuje, ale przede wszystkim ujawnia nieprawidłowości występujące w różnych dziedzinach życia, zwraca uwagę na problemy, inicjuje debatę publiczną, a także wpływa na wzrost świadomości społecznej. Według profesora Leonarda Sellersa „dziennikarstwem dociekliwym nazywamy takie, które sięga po informację świadomie ukrytą, ponieważ narusza ona prawo lub zasady etyki”³. Parafrazując słowa Sellersa, William Rivers i Cleve Mathews zauważają, że ten typ dziennikarstwa polega na otwieraniu zamkniętych

---

¹ A. Briggs, P. Burke, *Społeczna historia mediów. Od Gutenberga do Internetu*, tł. J. Jedliński, Warszawa 2010, s. 274.

² S. J. Baran, D. K. Davis, *Teorie komunikowania masowego*, tł. A. Sadza, Kraków 2007, s. 125.

³ Cytat pochodzi z W. L. Rivers, C. Mathews, *Etyka środków przekazu*, tł. J. Zakrzewski, E. Krasnodębska, Warszawa 1995, s. 119.

drzwi i ust. Jednocześnie wspomniani badacze akcentują, że dziennikarstwo śledcze jest analizą, która koncentruje się na problemach, konsekwencjach i kontrowersjach⁴. Jeszcze inny badacz, Hugo de Burgh wyjaśnia, że zajęciem dziennikarza śledczego jest „odkrywanie prawdy i identyfikowanie odstępstw od tego, co jest dostępne w innych mediach”⁵.

Niniejsza publikacja stanowi próbę kompleksowego ujęcia dziennikarstwa śledczego jako jednego z niezbędnych elementów systemu demokratycznego. Ponadto proponuje ona refleksję nad kształtującymi się trendami i praktykami w tym zakresie, co zostało nazwane „międzynarodowym dziennikarstwem śledczym”. Prowadzone przeze mnie badania nad dziennikarstwem śledczym w wymiarze międzynarodowym nawiązują do realizowanych badań nad mediami i komunikowaniem globalnym⁶ w Katedrze Dziennikarstwa, Nowych Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Należy podkreślić, że obszar badawczy związany z szeroko pojętym dziennikarstwem śledczym był przedmiotem analiz środowiska akademickiego, w głównej mierze amerykańskiego i brytyjskiego. Na szczególną uwagę zasługują prace następujących badaczy: James L. Aucoin, Hugo de Burgh, David L. Protess, Fay Lomax Cook, Jack C. Doppelt, James S. Ettema, Curtis D. MacDougall, Margaret T. Gordon, Marilyn Greenwald, Joseph Bernt, Andrew D. Kaplan, David Spark, Tony Harcup, Bill Kovach, Tom Rosentiel, Anya Schriffin, Arthur i Lila Weinberg. Ze względu na specyfikę tego typu dziennikarstwa, co wynika bezpośrednio ze sprawowanej funkcji kontrolnej, wykorzystano literaturę dotyczącą etyki mediów i zawodu dziennikarza śledczego, a także uwarunkowań prawnych i politycznych. Zjawisko dziennikarstwa śledczego było również przedmiotem analiz w Polsce, które stanowią przyczynek do naukowej debaty na temat jego kondycji i perspektyw rozwoju. Z tego względu na uwagę zasługują opracowania naukowe polskich uczonych: Wojciecha Adamczyka, Marka Palczewskiego, Moniki Worsowicz. Ponadto artykuły naukowe skupiające się na tej materii pojawiały się w opracowaniach szerzej traktujących dziennikarstwo, by wymienić prace Jacka Sobczaka czy Iwony Hofman. Istotne było również odwołanie się do publikacji i spostrzeżeń autorstwa dziennikarzy śledczych, zarówno zagranicznych, jak i polskich np. Carla Bernsteina i Boba Woodwarda, Bertolda Kittela czy Sylwestra Latkowskiego.

Oprócz literatury przedmiotu, niezbędnej do monograficznego ujęcia problematyki, analizie poddano zebrany materiał empiryczny, na który składają się: artykuły, raporty ze śledztw w formie książek, materiały audiowizualne, filmy

⁴ Tamże, s. 119.

⁵ H. de Burgh, *Investigative Journalism. Context and Practise*, London-New York 2001, s. 9.

⁶ BS „Media, promocja i problemy komunikowania globalnego”.

dokumentalne, zdjęcia, udostępniane bazy danych, zawartość mediów społecznościowych. W związku z tym wykorzystano metodę analizy zawartości różnorodnych form aktywności reporterów dochodzeniowych, która została przeprowadzona w oparciu o przyjęty uniwersalny schemat pytań badawczych. Zastosowano również metodę porównawczą i studiów przypadków, które przyczyniły się nie tylko do znalezienia różnic pomiędzy działaniami poszczególnych dziennikarzy, ale także umożliwiły dostrzeżenie elementów wspólnych, co było pomocne w sformułowaniu wniosków końcowych.

Dziennikarskie śledztwa demaskujące różnego rodzaju afery i skandale z udziałem decydentów politycznych czy ludzi biznesu niewątpliwie wpływały na krajobraz przestrzeni publicznej. Zaproponowany tytuł publikacji zawiera trzy obszary analityczne w odniesieniu do zjawiska dziennikarstwa śledczego. Jednym z zasadniczych celów monografii jest podkreślenie potrzeby istnienia tejże profesji dla kondycji systemu demokracji oraz sfery publicznej. Równie istotna okazała się percepcja środowiska dziennikarskiego, które dostrzega konieczność uprawiania tego zawodu, biorąc się z poczucia wypełniania kluczowych funkcji mediów i odpowiedzialności wobec społeczeństwa, co umożliwia budowanie zaufania do mediów. Tym samym reporterzy przyczyniają się do odważnego i bezkompromisowego stawiania pytań dotyczących jakości sfery publicznej w imieniu obywateli rozumiane jako ukazanie równocześnie istoty i funkcjonowania dziennikarstwa śledczego.

Wśród najbardziej znanych przykładów śledztw dziennikarskich, które zmieniły bieg historii konkretnego państwa, środowisko naukowe oraz dziennikarskie jednoznacznie wskazuje na ujawnienie afery Watergate (ang. *Watergate scandal*) w 1972 roku przez dziennikarzy śledczych „Washington Post” – Boba Woodwarda i Carla Bernsteina. Wspomniane śledztwo dziennikarzy należy uznać za przełomowe nie tylko pod kątem poważnych implikacji na amerykańską politykę skutkujących zmianą personalną na stanowisku prezydenta Stanów Zjednoczonych. Za równie ważne zjawisko, które zostało zaobserwowane, należy uznać moc sprawczą mediów. Analogiczne scenariusze polityczne po ujawnieniu afer występowały także na gruncie polskiej polityki po 1989 roku, by wspomnieć chociażby o aferze Rywina, seksaferze w Samoobronie, aferze taśmowej (podśluchowej).

Natomiast trzeci element tytułu „perspektywy” odnosi się do zmieniającego się charakteru dziennikarstwa i mediów z uwzględnieniem występowania pewnych praktyk warsztatowych w postaci wykorzystania zaawansowanych możliwości technologicznych. Oprócz tego ważna okazała się tematyka będąca w orbicie zainteresowań reporterów śledczych, która coraz częściej staje się przedmiotem wspólnych dociekań z uwagi na charakter współczesnego świata. W związku z tym może być także rozpatrywana jako kolejna kategoria „perspektyw”.

Monografia składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu tabel i diagramów. Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie teoretyczne do ujęcia natury dziennikarstwa śledczego w percepcji środowiska akademickiego, dziennikarskiego i społeczeństwa. Zastosowana triada miała na celu uchwycić wielowymiarowy charakter dziennikarstwa śledczego.

W rozdziale drugim skoncentrowano się na przedstawieniu rozwoju tej szczególnej gałęzi dziennikarstwa w perspektywie historycznej z uwzględnieniem głównych przedstawicieli dziennikarstwa śledczego w wymiarze międzynarodowym i krajowym. Istotnym elementem rozdziału jest prezentacja najważniejszych śledztw reporterskich, które niewątpliwie wpłynęły na kształt sfery publicznej.

Celem trzeciego rozdziału było przedstawienie i usystematyzowanie klasyfikacji oraz rodzajów dziennikarstwa śledczego. Ta część publikacji koncentruje się na różnorodności owej specyficznej aktywności reporterskiej pod względem analizowanego problemu w oparciu o aspekty polityczno-gospodarczo-społeczne, sposobów relacjonowania wydarzeń i konsekwencji. Determinowało to ukonstytuowanie się kilku wariantów/typów dziennikarstwa śledczego w zależności od konkretnych czynników.

W rozdziale czwartym zaprezentowano najczęściej wykorzystywaną metodologię pracy dziennikarzy śledczych. Należy przy tym zaznaczyć, że ulega ona dynamicznym przeobrażeniom z uwagi na kreatywność reporterów oraz dostępne innowacyjne technologie w szczególności narzędzia niezbędne do analizy obszer-nych zbiorów danych.

Z kolei rozdział piąty poświęcony został uwarunkowaniom zawodu dziennikarza śledczego. Punktem wyjścia uczyniono status mediów wyrażony ich wolnością w systemie politycznym oraz określony w poszczególnych konstytucjach i ustawach. Za istotny element determinujący kształt dziennikarstwa śledczego uznano etykę zawodową oraz występujące sposoby samokontroli tego środowiska (np. w postaci działających organizacji na rzecz dziennikarstwa śledczego czy kodeksów etycznych).

Szósty rozdział ma na celu konceptualizację pojawiającego się trendu, który został nazwany „międzynarodowym dziennikarstwem śledczym”. Za jeden z czynników warunkujących ten trend uznano uniwersalny charakter problemów współczesnego świata, który występuje niezależnie od szerokości geograficznej i spotyka się z zainteresowaniem opinii publicznej na skutek doniesień medialnych. W obliczu istniejących powiązań i zależności na różnych poziomach będących przedmiotem dociekań badaczy różnych dziedzin naukowych⁷, stwierdzono po-

---

⁷ Mowa o pojęciu „globalizacja”, które było analizowane przez wielu badaczy i tym samym powodowało wiele interpretacji w odniesieniu do sfery gospodarczej, politycznej, spo-

trzebę zbadania charakteru powiązań w odniesieniu do dziennikarstwa śledczego. Międzynarodowa aktywność oraz współpraca reporterów na przykładzie trzech śledztw stanowiła materiał badawczy do wyodrębnienia wspólnych i powtarzalnych praktyk dziennikarskich w perspektywie globalnej, co okazało się niezwykle użyteczne przy formułowaniu wspomnianego pojęcia. Zaproponowana koncepcja może okazać się w niedalekiej przyszłości standardem uprawiania dziennikarstwa śledczego z uwagi na postępujące procesy globalizacyjne w świecie mediów.

Przedstawiona monografia jest rozszerzoną i poprawioną wersją drugiego rozdziału pracy doktorskiej pt. „Międzynarodowe dziennikarstwo śledcze wobec Grupy Bilderberg”. W związku z tym kieruję szczególne podziękowania do Pani Dziekan Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie prof. dr hab. Iwony Hofman za opiekę naukową w trakcie pracy nad dysertacją oraz okazaną życzliwość. Ponadto bardzo dziękuję Recenzentom mojej rozprawy doktorskiej – Dziekanowi Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego prof. dr hab. Januszowi Włodzimierzowi Adamowskiemu oraz prof. UMCS dr hab. Agacie Ziętek z Zakładu Stosunków Międzynarodowych Wydziału Politologii UMCS w Lublinie –za cenne uwagi i rady, które okazały się bardzo inspirujące pod względem badawczym.

łecznej czy kulturowej. Pomocna okazała się jedna z definicji „globalizacji” sformułowana przez Anthony’ego McGrew, która wskazuje, że „globalizacja polega na wielości powiązań i wzajemności oddziaływań państw i społeczeństw, tworzących obecny system światowy. Globalizację cechują zatem dwa wymiary: zakres (zasięg) oraz intensywność (głębokość)”; cyt. za P. Maśloch, *Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji*, „Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacji”, Kraków 2005, s. 17-18. Natomiast w kontekście mediów, a także zawodu dziennikarza, ważna okazała się refleksja teoretyka komunikacji Marshalla McLuhana charakteryzująca świat jako „globalną wioskę”.